Тереебут түөлбэбит чэчирии сайыннын!

САҺА ОЛОХ

Чурапчы улууһун хаһыата

ХАҺЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

2003 СЫЛ БАЛАҒАН ЫЙЫН 2 КҮНЭ ОПТУОРУННЬУК № 101 (9012)

БАЛАҒАН ЫЙЫН 1 КҮНЭ – БИЛИИ КҮНЭ!

ҮӨРЭХ ДЬЫЛА САҒАЛАННА

Улууспут саамай улахан С.А.Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолатын үөрэнээччилэрэ сибэкки дьөрбөтө каталлаанан талталлаах оскуолаларын тэлгэһэтигэр сарсыарда 10 чаастан саҥа үөрэх дыылын көрсө тэриллибит үөрүүлээх линейкаҕа мүһүнүүлэр. Маннык быйыл 770 оҕо үөрэнизиҥ, алын сүһүөх оскуолаттан 97 үөрэнээччи таҕыста. Оскуола директорынан РФ үөрэҕириитин Бочуоттаах үлэһитэ Т.В.Павлова иккис сылын, үөрэх чаһыгар сабиэдиссэйдэринэн СР үөрэҕириитин түйгуннара Л.К.Дьячковская, Г.С.Монастырева, иитэр үлэҕэ сабиэдиссэйинэн Нь.М.Заболоцкая үлэлиэхтэрэ. Быйыл оҕолору 85 учуутал, 10 курдуһуок салайаччыта, ол иҥэтэр 1 СР үтүөлэх учуутала, 11 РФ үөрэҕириитин түйгуннара, 8 СР үөрэҕириитин түйгуннара, уо "Учууталлар учууталлара" иитиэхтэрэ-үөрэтиэхтэрэ. Биис саҥа үөрэхтэрин бүтэрэн калбит учуутал аналлаах.

Билии күнүгэр аналлыт үөрүүлээх дьаһалга СР Правительствотын аатыттан СР Физическэй культураҕа уонна спорка Государственнай комитетын председателе М.Д.Гулиев, Улуус Муниципальнай председателэ Г.В.Смирников, улууспутаабы үөрэх управлениетын начальнигын солбуйаччы М.Л.Антипина уо. д. а. кыттыыны ыллылар. Кинилэр саҥа үөрэх дыыла саҕалаабытынан оҕолорго, учууталларгa истиҥ эҕэрдэлэрин эттилэр итиэннэ бу үөрэх дыыла ураты ситиһиилээх, үөрүүлүү, үлэҕэ таһаарыылаах буоларыгар баҕардылар.

* * *

С.А.Новгородов аатынан Чурапчы алын сүһүөх оскуолата аспыт үөрэх дыылыгар түһүнэн оскуола буолан тэриллибитэ 10 сылын баллаппытэбит. Балаҕан ыйын 1 күнүгэр сарсыардаттан оскуола кырдьаҕас корпуһун (ШКМ) таһыгар кырачаан оҕолор тэрэппүттэригэр ыаллаттан Билии күнүн бырааһынныгар тоҕуоруустулар. Быйыл алын сүһүөх оскуолаҕа барыта 450 оҕо үс корпуһунан үөрэниэҕэ. Оттон оскуола боруогун 125 оҕо атыллаан, Чурапчы алын сүһүөх оскуолатын үөрэнээччиларинэн буоллулар.

Оскуола директорынан СР үөрэҕириитин түйгуна П.Н.Посельская, үөрэх чаһын сабиэдиссэйинэн Л.В.Тосукаева, экспериментальнай үлэҕэ директоры солбуйаччынан СР үөрэҕириитин түйгуна В.П.Дьячковская, иитэр үлэҕэ сабиэдиссэйинэн Л.П.Сивцева, 52 учуутал уонна эбии үөрэхтээһин педагогтара быйылгы үөрэх дыылыгар үлэлиэхтэрэ. Маннык РФ уонна СР үтүөлэх учууталлара 3, "Үөрэх түйгуннара" 11, түйгун категориялаах учууталлар 8 кэриҥ үлэлиллэр.

Үөрэнээччилэри, учууталлары улуус дьаһалтатыттан, үөрэх управлениетыттан барааһыннар саҥа эҕэрдэлэнэллэр.

М.ГЕРАСИМОВА.

ХАС БИИРДИИ КИҺИЭХЭ ҮТҮӨ ӨЙДӨБҮЛ

(Публицистика)

Балаҕан ыйын маҥнайгы күнэ. Сарсыарда үлэбэр тиэтэйэ-саарайа кэлэн иҥэн уулуссаҕа сибэкки дьөрбөтө тутуурдаах, суумка суоҕаһардаах, көтөн барыах лыах курдук кылбаа маҥан баанньыктаах кырачаан кыыс ийэтинээн сиэттиһэн, сирайа-хараҕа сырдаан, бокуойа суох туппа эрэ чуолчаара иһэрин үөрэ кердүм. Бу кыра киһи бүгүн аан бастаан оскуола боруогун атыллаан, билии киэҥ аартыгар үктэнэн, аҕаатан, суоттуурдан саҕалаан уон сыл устата үөрэх киэҥ байҕалыгар "Учуутал" диэн улахан буукубаттан суруллар үтүө киһи сирдьиттэнэн сырдыкка-көрөҕө талаһыа турдаҕа.

Маҥнайгы кылаас, маҥнайгы уруок, маҥнайгы учуутал – бу хас биирдии киһиэхэ өйүттэн-сүнаатыттан соттуллубат, тутуннан даҕаны солбуллубат, сүрүҕэр сылаас сүүрээн буолан сиэгэн хаалар үтүө өйдөбүллэр. Балаҕан ыйын маҥнайгы күнүттэн саҕалаан биһиги бары үөрэнээччи үрдүк аатын сүгэн, "А", "Б" буукубаттан сирдэтэн ааҕарга, суоттуурга үөрөмиллиит. Уон сыл устата оскуола иккис дьиэбит буолан, күннэтэ саҥаттан-саҥаны билан, билибитин хаҥатан, оскуолаттан кынат аннынан, наука араас салааларыгар үөйүллан, күн бүгүн үлэһит дьон буолбуппутугар учууталлардыгар, тереебут оскуолабытыгар махтаныах эрэ туставхпыт. Учууталлар барахсаттар оҥой-соҥой көрбүт хас биирдии кырачаан үөрэнээччигэ ийэлии истиҥник сыһыаннаһан, хас биирдиилэрин кытта бодьуустаһан, уон сылы мөлдьи алтыһан, олох киэҥ аартыгар киһи-хара оҥортоон таһаарыллар. Бу билигин аан маҥнай оскуолаҕа киирбит оҕолор аны уон сылынан инникигэ эрэллээх, бөдөх саныыллаах, билии суоҕаардаах улахан дьон буолан тахсыахтара. Оскуолаҕа үөрэммит эрэ киһи барыта өйдүүр буолуохтаах: саха норуотун устар уйу сомоҕолуур таабырынныарын, ос хоһоонноруун, сырдыгы эрэ түстүүр остуоруйаларын, саха литературатын улуу суруйаччыларын А.Е.Кулаковскай – Өксөкүлээх Өлөксей, П.А.Ойуунускай айымныларын, нуучча норуотун улуу поэттарын А.С.Пушкин, М.Ю.Лермонтов хоһоонноруун, сиргэ киһи-аймах үөскүүгүттэн цивилизация үйэтигэр диэри буолан ааспыт кэрдиис кэмнэри кэрэхэлиир история курдук интериэйинэй, мындыр өй үлэтин эрдэҕэр математика, физика предметтэрин, олуһун диэн умсугуттар онуок тылын уруоктарын.

Оскуолаттан саҕалаан киһи олоҕор дөҕөр-атас бөлүнэр, араас дьону кытта билсэр, алтыһар, элбэхтэ үөрэнэр. Оскуолаҕа эрэ үөрэнэр кэмнэр аата-ахсаана суох араас хабааннаах дьоро киэһэлэр, көрсүһүүлэр, конференциялар, олимпиадалар, походтар, күрэхтэһиилэр ыытыллаллар. Онон аан бастаан оскуола боруогун атыллаабыт кырачаан үөрэнээччиларгэ оскуола олоҕун саамай интериэйинэй, умсугуттуулаах эрдэтэ иннилэригэр күүтэн турдаҕа. Оттон билигин кинилэртэн учуутал хас биирдии саҥатарар саҥатын болҕойон истэн, дьиэтээҕи сорудахтарын ылгумнук толорон "4" уонна "5" сыанна көҥиилэнэн тереппүттэрин үөрдэлэрэ эрэ юрдэнэр.

Балаҕан ыйын маҥнайгы күнүнэн, Билии күнүнэн барыы үөрэнээччилэри, учууталлары, тереппүттэри итиэннэ-истиҥник эҕэрдэлиибит! Саҥа үөрэх дыыла эйиэхэ үйаара-кэйээрэ биллибот билии киэҥ аартыгар үрдүктэн үрдүкэ дабайыылары, ситиһиилэри, үгүс үөрүүнү-көтүүнү эрэ аҕаллын диэн алгыс тылбытын тиэрдэбит!

Галина ГОВОРОВА.

Д. П. КОРКИН ТЕРЕЕБУТЭ 75 СЫЛЫГАР

ҮБҮЛҮӨЙҮ КӨРСӨ

Атырдьах ыйын 28 күнүгэр Д.П.Коркин тереебутэ 75 сылын туолуутугар анаммыт үбүлүөйдээх дьаһаллар хаамыыларын кэпсэтиһии, дьүүллэһии- мунньаҕа буолан ааста. Мунньаҕы улуус баһылыга И.Н.Аммосов иилээн-саҕалаан ыытта. Улууспут тутаах тэриллэрин салайаччылара: Е.С.Сидоров (үөрэх управлениета), А.М.Кириллин (капитальнай тутуу управлениета), Д.Д.Попов (культура управлениета), П.М.Наумов (Чурапчытаабы суолу өрөмүөннүүр-көрөр ГУП), И.Г.Макаров ("Сервис" МУП), С.С.Морфунов (Чурапчы салгынньытын дьаһалтата), И.И.Готовцев (ЧГФКСИ), М.В.Ноговицын (ЧРОСИО), ону таһынан Мугудай, Кытаанах нэһилиэктэрин баһылыктара бэйэлэрин эппиэтинэстэригэр бэриллибит тустаах үлэлэр туоluуларын түһүнэн сырдаттылар.

СР физическэй культураҕа уонна спорка Государственнай Комитетын бөрөстөбиинтэлэ, биир дойдулаахтыт М.Е.Друзьянов улуу тренербит үбүлүөйүнэн сибээстээн республикаҕа туох хамсаһын бара турарын сырдатта. Михаил Егорович үгүс туруорсуу, капсэтии түмүгүнэн республикаҕа Д.П.Коркин аатынан Государственнай бириэмийэ олохтоомутун, ол бириэмийэ сылга биирдэ икки киһиэхэ бэриллэрин иһитиннэрдэ. Онон улуус дьаһалтатыгар улуус, республика таһымыгар спорка үрдүк ситиһиилээх, спорт салаата сайдыытыгар кырата суох кылаатталарын киллэрсибит, билигин таһаарылаахтык үлэлии-хамсыы сылдьар тренердэрин докумуоннун хомуйан, бириэмийэҕэ түһэрэллэригэр ыҥырда. Маны таһынан, Дмитрий Петровичка аналлаах кинигэ бэчээттэнэн тахсыахтаабын, 8 мөл. солк. сумулаах паспаттыныык бөлөйүөгэ бөлөмтиҥник сыһыаннаһан, хас биирдиилэрин кытта бодьуустаһан, уон сылы мөлдьи алтыһан, олох киэҥ аартыгар киһи-хара оҥортоон таһаарыллар. Бу билигин аан маҥнай оскуолаҕа киирбит оҕолор аны уон сылынан инникигэ эрэллээх, бөдөх саныыллаах, билии суоҕаардаах улахан дьон буолан тахсыахтара. Оскуолаҕа үөрэммит эрэ киһи барыта өйдүүр буолуохтаах: саха норуотун устар уйу сомоҕолуур таабырыннарын, ос хоһоннорун, сырдыгы эрэ түстүүр остуоруйаларын, саха литературатын улуу суруйаччыларын А.Е.Кулаковскай – Өксөкүлээх Өлөксей, П.А.Ойуунускай айымныларын, нуучча норуотун улуу поэттарын А.С.Пушкин, М.Ю.Лермонтов хоһоннорун, сиргэ киһи-аймах үөскүүгүттэн цивилизация үйэтигэр диэри буолан ааспыт кэрдиис кэмнэри кэрэхэлиир история курдук интериэйинэй, мындыр өй үлэтин эрдэҕэр математика, физика предметтэрин, олуһун диэн умсугуттар онуок тылын уруоктарын.

Оскуолаттан саҕалаан киһи олоҕор дөҕөр-атас бөлүнэр, араас дьону кытта билсэр, алтыһар, элбэхтэ үөрэнэр. Оскуолаҕа эрэ үөрэнэр кэмнэр аата-ахсаана суох араас хабааннаах дьоро киэһэлэр, көрсүһүүлэр, конференциялар, олимпиадалар, походтар, күрэхтэһиилэр ыытыллаллар. Онон аан бастаан оскуола боруогун атыллаабыт кырачаан үөрэнээччиларгэ оскуола олоҕун саамай интериэйинэй, умсугуттуулаах эрдэтэ иннилэригэр күүтэн турдаҕа. Оттон билигин кинилэртэн учуутал хас биирдии саҥатарар саҥатын болҕойон истэн, дьиэтээҕи сорудахтарын ылгумнук толорон "4" уонна "5" сыанна көҥиилэнэн тереппүттэрин үөрдэлэрэ эрэ юрдэнэр.

Балаҕан ыйын маҥнайгы күнүнэн, Билии күнүнэн барыы үөрэнээччилэри, учууталлары, тереппүттэри итиэннэ-истиҥник эҕэрдэлиибит! Саҥа үөрэх дыыла эйиэхэ үйаара-кэйээрэ биллибот билии киэҥ аартыгар үрдүктэн үрдүкэ дабайыылары, ситиһиилэри, үгүс үөрүүнү-көтүүнү эрэ аҕаллын диэн алгыс тылбытын тиэрдэбит!

Галина ГОВОРОВА.

Улууспут баһылыга И.Н.Аммосов норуоттар икки ардыларыныаҕы турниры көрсө барыы тэриллэрэ ере тардынан, Ермолаев, Коркин аатынан уулуссалар суоллара оҥоһуллан, Д.П.Коркиҥҥэ аналлаах музей-дьиэ үлэҕэ киирэн, туох баар өрөмүөн үлэлэрэ үмүрүйэн аан дойду аатталаахтарын, ере күүрүлгэхтик, үрдүк таһымнаахтык көрсөргө ыҥырда. Ону сэргэ Чурапчы улууһуттан киирэн турар Мугудай нэһилиэгэ атын дойдуттан кэлэр ыалдьыттарга аан бастакынан аанын тэлэйэ аһарын быһыытынан хаалбыт бириэмэҕэ бөҕүөлэк тас кэстүүтүн тупсарыыга үлэлэһэригэр нэһилиэк баһылыгын К.Н.Жиркову сорудахтаата.

«СО» корр.

• *Кэриэстэбил күнүн көрө*

ОЛОХ САЛҔАНАР...

Кэһуу. Кэһуу диэн тылы иһиттэхпинэ, ахтыылыта сэрии кэмнэрин тоҥмут, аччыктаабыт, барыи эргиллэн сылдьыбатахпыт оҕо сааспын, сэрэ ан ыллааталын уйадыйан ыллыыргыбын...

Биһиги калуйба оҕолор, сэрии сылларыгар ол кэмнэгэр сылларга ас-таҥас кырыымчыгыттан аччыктаабыты, тоҥмуту-хатарыыта аппайтыны хаанмытынан билбиппит. Онно ахыи аралыттаалын, сылыктаабыт, кыһыллаах ыраныкоа, бырса, быланнаала, салиика, трахсиналара сиэтэр соҕуруга суох ааспыттарбыт. Үтүс үтүөр саастарыгар элэн-сутэн баранымар. Тыынныттыттан үгүстэрэ доруобуйаларын мөлтөөн илии-атах дьаарата, сүрэх, кураах, тыыга марыһах буолан сылдьаллар.

Кэһуу түбүгэр элбэх сурубуна. Ол да буолбар юнен үгүс сорудалдын, харааттарын эотикэн-хаамыылан билбит, айбар-санаабар ороостарбыт киһи быһыытынан тугу эрэ сүрүкэ–бичикэ түһэрэн хаалларарга сорунэн сүрүйэн эрэбин.

Биһиги Андреева аатынан колхозпут Кабаайи оройуонун II Сиитэ нэһилиэгэр Хоптоҕо тииттэ. Итии кэмнэ, киэн өйгөр саастаах оҕо тугу айдахсыммыйа? Сүох буоллара. Кыайыы буолар саалыгар Нам Халарыгыттан таҥауу уонча сиэтэн кэлин эргин бу баардыы айдуубун. Андреева аатынан колхоостан эр дьоннорун, кыайар эрэ 1942-с сылтан сэриэҕэ дойдуларыгар таннубуттара. Сэрэй кэлин биһиги хаалбыт эбиппит.

Ийэбит Өөрөөсөөнөрө Баттурыабына Махаалайаба саастыгар хаатарааатыга халтарыйан атаҕын булгурутан 30-ча хонук Бартыһааҥҥа (Нам) чардаан хаалбыппыт. Дойдубуттан биһиэнэ ыллара Бинииген Балдаа Хаһырыалайаҕыта — Бурааҕы мөлийт этилэр. Кэнни арыый да улаатан иһэн, аҕуттан ороон адалбыт кириибин неллэ ытыгалыы, махтана саныыр, кэлсэтэр этибит. Балбаа сыы-сым сыстыйбатах, кэйбит-барбыт, турган хаасаҥнаммакан-нийсарнилаах, сылы-хотуу, сырдаах турган сэҥэлээх, элбэх кэлсээнээхийсэрнээх киһи этэ. Кэргэнинэн, хас да оҕолоох колхоозка үлэлии-хамсыы сылдьан турган бараҕытын мөлөөн элбутэ.

Бартыһааҥҥа олорон-ийэбит биир күн тугу эрэ абырахтыы олорон, кэлгиниэн ыллаан иһэн, ытаан барда. Биһиги оҕолор, үөскэн эдьиийим Боккуйа (Яковлева Прасковья Васильевна, учуутал, күтээччи. 2001 с. Кытаанахха өлбүтэ), сырдьиийим Маапа (Марфа Васильевна Сивцева, күтээччи 1975 с. Мугудайга өлбүтэ) буоламмыт ийэбитигэр сабы түһэн ытыы-ытыы "Ийээ, ытаама", — дии-диибит абына, аатыйа турдубут. Онтон ила хинтинэйэн ыллыыры эрэ ганнар "ыллаама, да ылаама" диэн айыыра түһэрбит. Ийэбит эрэйдээх хоту кэһэрүллүү солуутар көрсүбүт эрэйин-буруйун, аҕабытын суохтаабыт айылыын (Баһылай Сүөдэрэбис Махсаайал кэһуу бастыкы кыһыныгар сэбирдэхтэтэн маалдьан өлбүтэ), биһигини хайдах ытан, айатан-сиэтэн, дьон-сэргэ сиргүрүсэхтаабын, онтон да атын ииннэ-курэ биллибэт үгүс ыарахаттары көрсүөхтээҕин айдаан-санаан, ыар санааҕа баттатан, мууну булан ытаатаҕа. Саатааха аҕабыт өлөөрү сытан: "Дьэ, хайдах дьон буолаахтыыргытый? Оҕолоргун ыһымаар", — диэн кэриэс тылын этэн өлбүтэ үһү.

Дойдубутугар, Дириҥҥэ олох хара сиринэн каллыбыт. Оччолорго Дириҥнэ бараасан арыы салыы наамы, кытах, намайлах сирдэрэ кун-куонна оттоорулан, эрэас сибээринэн симинан бурулан турара. Дьон-сэргэ, сылгы, ынах сылдьар сирдэрэ ыллык суол буолан биир, ус дьурэа буолан хараарар кестэрэ. Уонна барыта куен да куеэ! Уруххоу ибыталарбыт үтүө үгэстэринэн олус да чэнчистик, ыраастык кэрууэн-хотуннан олорбут эбиттэр! Бэк-сыыс, ынах, сылгы киһитэ да кестүбэт улугэрэ. Ыраас да ыраас!

Биһигини Сааһыласкай Баһылайдаан, Шура, Буотур Бэтэрдэлтэр олорор балаҕанпарыгар оксохтоотулар. Кэнэҕэнит нэнгэ кырытар, кэһугэ бархантыгар дьиэри олорбут Сайылык Эбэбитигэр бардыбыт. Нуучча дьиэтин уонна үл алаарын сибэббэннэрэри балаҕан туттулбут. (Бу абаҕабыт Баһылай Өндөрөйэбис Махсамайал дьиэтэ. Биһиги дьиэбитигэр кыстаан олорор дьоктар ыйанан өлбүтүн иһин аҕабыт аныырбаан сэрии иннинэ ураттан кэбиспит). Түннүктэрэ суох, сэгэйэн турар отоххо тиийэн калан, балаҕаныкан киирдибит. Бастаан ыйлаар аанын кыһыырдаран иһан, ис эргутар тугэ да суох буолбут, кураанах ыаллары кэдэйбүт. Ампаар урдун тобулан, аны олуугун кэ эргуттэн иһан, хаалбыт мала-сала барытын уоран илдьэ барбыттар. Онтон дьиэҕэ киирдибит. Ол түөрэ тугу да сэгэ-игэ суох, тугэ барыта иһийбит, чулгуйбут курдук, уу-чуумпу. Дьиэ иһэ эмиэ кураанах, кэмутуэх олох бутүн. Ийэбит тула кэрүелэн, турбаатын түһэн баран кэмутугэх иннигэр "сорохтор мин эрэ хаалан турабын" диирдии турар мэнэй олоҕосо олоро түстэ. Иэни клиэтиннэн сирэйин саба тутаат сэгэ тааардан ытыырын кытта, ийэбитин тула түһэн ытаа кууһан мэлэччи ытаһан бардыбыт. Ким да, киһи да уоскута сатаабат...

Дьэ, ити кэрдук эрэйи эгэрбитинэн көрүстэрбит, сор суоллаабыт сааһылыа дьаһал соуурутар оҕустарын, тэрээбит буорбутун булбуппут. Бу буолуут ититэр, кэрэр-истэр, дурда-харах буокэр оҕонобтини — аҕабытын суоптарын, аһыыр аһа, таҥнар таҥаһа, тутар мала-сала, олорор дьиэтэ уонча суох! Чуреэтэ урдунан тэһэлээх дьиэ кэргэн биһиги дьаалбабытын дьаабэлэммиттэрэ буолуой?

Биирэнэ тохтообот, ол аата олох салҕанар. Ийэбит уле уөһүгэр түһэр. Үс улаан оҕо детдомҥа олорон үөрэнэ хаалаллар. Орто оҕо, убайым Сүөдэр 1944 с. хотуттэн оҕолору детдомҥа хомуйан аҕалыыларыгар кэлсибит этэ. Олох аҕар саалытар 1958 с. быарынан мөлдьын өлбүтэ. Хара өлөр дьэри оройуон, республика ыһыаттарыгар, радиоҕа эрэас ыстаналара, хосуйа кэпсээннэри, хоһооннору, очеркалары суруйан таһаартарар этэ. Эрэе өлбэтэҕэ буоллар киһи буолан таксыа эбитэ буолуо. Айбыт таҥара байана биэрэн эрдэҕэ...

Ийэм детдоминар сылдьуутэрин кэрэн Маньыахсыга Ыаннынйай диэн сиргэ кыстыыбыт. Ити курдук интернатка, оскуолаҕа оттүөрэстээн, детдомҥа таҥас суйаанчыыынан үлэлээн, колхозка ыанныыхсыттаан биһигини киһи, кыһа-хара оҕорор баҕалаах куйгун-кудьбун таһынан үлэлиир-хамсыыр. Биһиги оҕолор тэһэ кыайарбытынан кэмэлэһэн илии-атах буоларбыт.

Ити кэмнэргэ эр киһи суох кыаммат ыалы, дьону тэриитэ дьиэтигэр олордон, мэһэнэн, мууһунан хаачыйан улэлэнньык абыраабыт эбиттэр. Эбэтэр ыалы-мууһу хайаар эр киһилээх ыалы кытта сыһыаран кыстатар этилэр.

Холобур 1947 – 1948 сс. кыһын Хатынг уҥагатар Маарыйа эмээхсин балаҕаныгар тыымат дьону – биһигини, Маарыйа эмээхсини, оҕуруонут Чаргэй диэн кэрэйи Охоносой Кулумачлуун(Салыкас) кэрэн-истэн кыстаппыта. Ону барытын колхоз суаһутугар от тиэйэрин быһыыр отгороро. Ол уалан иһин соххор солуобайы ылбалаа киин улэликтэринэн эрэ курдук кэм эбит.

Охоносой эрэйдээх кэргэнэ, кыыһа Маша уонна Маарыйа эмээхсин үлэабаттахтара, сэмик ыарыыттан үтүу-субуу өлөөттөөбүттэрэ.

Ити кэмнэргэ колхоз бэрэсэдээтэлинэн Маллыайал Дьааасып Уйбаанабыс, сэбиэт бэрэсэдээтэлинэн Кулумунтуве Дьэбдьэкиийэ Хиргизлийэбинэ үлэлииллэрэ. Ийэбит кинилэргэ олутун махтанара. Ураа-хаамыс, дьиэ-уот булан биэрдэлэрин таһынан колхоостан туорах бурдук, от бэрдэрэллэрэ. Калин сурэһулэмиппит. Ийэбит кууктатан, отоннотон Дьэбдьэкиийэҕэ биэрэрэ. Ол онугар кинилэр маанча бурдук, таҥас-сап салыыллара.

Куруутун дьаҕаны туоһут барыта тиийбэттуттэммит буолара. Ийэм миигин (аххарыкинин) күтуу чэй, тууc, хамса тэбаах, хаалы, паллиаска бурдуга, итэрбэс уарилка, ингир сап, абырах таҥаһа кырдаһыныра ыытар буолара. Улахаттар кыыбыстаах уонна сорох дьон сэбулээбэт сэгэлэрыттан толлон барбат этилэр. Ол ыараан кырыымчык кэмнэргэ барт кыраны да ылбытын, кэмэлээһиннэрбитин, сылаас тылы-өйу истибитин барыта билэ кунду, эн өйгөр-санаабар курүгүн уйулуубака сылдьар эбит.

Ийэбит кэһиу түбүгэн куруутун катоҥоро, кэрастара: "Хабаайыттан Маапа кэһэрэн тыынаам хаалбыппыт. Онно Халырыаха, уугэй да дьонго, сылтабыт Харатаалатарга оһорбуппут, кинилэр абырааабыттара", — диирэ. Чай иһэ олорон "Оо, сылабаар чэйин иһэ олорбут киһи даа" диэктиирэ. Ол баҕа санаата туолаахтаабыта. "Балабит бэс биллар муннуктаһарбыт (дьиэ) буолаар" — диирэ. Бу баҕа санаата хыайан туолбатаҕа. 1960 с. кулун балаҕан ыйыгар 60-ча саастаах мөлдьын өлбүтэ.

Шура, Буотур Бэтэрдэлтэр сагта холбоһон мал булбут кэмнэрэ эбит этэ. Оҕолоро иликтэрэ. Маапа биһигини талтаан, аһынан аһатар этилэр. Аан бастаан арыыга кыһыллыыбыт сымыыгы кинилэр сиэппиттэрэ – бу уругайын! Билиигин да сылыыт сиэтэххинэ оңу өйдөөн-саныан ылабын.

Өлөксөөс, Уоһук Тарбыкаанаары кытта 1946 – 1947 сс. интернат дьиэҕэ олорон кыстаабыппыт. Кинилэр ыал хоско, биһиги кинирэр аангыта. Ийэм Өлөксөөс эмээхсинин сэнгэйым диирэ. Убайа өлбүтүн кэнэ Уоһука кэргэн таксыбыт. Кыннэр мал этэ. Ол биһиги быстарарбыт кэнсээн буолуо дуо? Онон куруутун туох баарынан бэрсэ олорбуттара. Кэлин Ат Улаалыаха да олорон кэллэлэрэ элбэх этэ.

Өйүлүн, Миитэрэй Наһаалаллар колхоз туруу улэһиттэрэ этилэр. Кыһыннары сайыннары сүөһүгэ үлэлииллэрэ. Оҕолоро суоҕа. Иитэн ылбыттара (Люция Ивановна Иванова) ийэтин аахха олорон үөрэнэрэ. Ийэбит бааргар кинилэрттэн саас ыйы оҕустаан сылдьыбан тар тиэйэн аҕалаачы. Сылыыт, арыы, бостут эт, тоҥ эт кэһиилээн ыытыыт буолааччылар. Онон Миитэрэйдээхтэн ийэбит калрэн сыдэлэрин кэтэһэрбит.

Маапа, Уйбаан Културуннэргэ Грумеларын кэрэн эдьиийим Маапа биһиэхэ улаханнык махтанар этибит. Таҥас-сап, ас эмиэ барсаллара. Дьаарыйэ, Торотуун Сокуолньуаптар элбэхтэ салгээбыт дьон. Хобороос, Уйбаан Дьаабринэлоттэр сиэн уолларын Колэны кытта табааркс буолан балыктарын, суортаарын, кэпписхоллэрин элбэхтэ сиэбитим. Сайыны быһа кумахыыаан ыалдьа сытан сэбэ сиэпин эрэ баҕарарым. Ону ымыртаран (күн ангардаан уугэйэ буолары) ытан биир тэриэлкэ собону уурбуттарын, оххон кэбиспитим. Онтон хаартан сымыыт ылбыт курдук үтүөрэн хаалбытым. Ол иннинэ Торотуун Дьаабдьыэйэ эһэ уотэ аҕалаах иэпилитэ. Кинилэр даа миигин атаалар турулар баҕалаахтарэ. Ити барыта киһиэхэ үтүөнү сиэро сатааһын этэ.

Ити аҕыйах эрэн эларбыт дьонум биһигин бары суохтар. Тыыннаах кэмнэригэр махтаныан биллэрбэтэхпиттэн хомойобун, хайдах эрэ буруйдаах курдук туттабын. Эһиги, кинилэр оҕолоро, сиэннэрэ, кэлэр кэннээри ыччаттара, кинилэриттэн киһи туттуохтун баҕарабын!

Варфоломей МИХАЙЛОВ — БАҺЫЛАЙ,
хоту кэһэрүллүү кыттыылааҕа.
Амма, Сулҕаччы.

Оттооһун уонна бурдук хомуурун сводката: балаҕан ыйын 1 күнүнээҕи туругунан

Нэһилиэктэр	Оттуур сирдэрин уопсай иэнэ (га)	2003 сылга оттуур былааннара	Охсуу (га)	Кэбиһии (т)	ол иһиттэн			Кууһ түҥэйи соҕ оттуолаахха (т)	Бурдук хомуура	
					ХЭТ	б/х	нэһилиэнньэ		ыһыллыбыт иэнэ (га)	хомуллуна (т)
Болугур	2951	3000	2275	1945	520	125	1300		50	48
Одьулуун	1600	2720	3600	1900		500	1400		230	230
Хатылы	1900	1600	2300	1750		350	1400			
Бөтүҥэ	1850	1900	2100	1500		520	980			
Хоптоҕо	1500	1800	2050	1400		310	1090		70	70
Хадаар	1450	1800	2300	1350		450	900			
Хайахсыт	1580	1800	1950	1524	40	210	1274			
Чакыр	1916	1650	2580	1835		485	1350	36		
Мугудай	1100	1000	2200	1200		250	950	40		
Тәлэй	950	1200	1700	1052		100	932			
Кытаанах	1564	1530	2170	1280		429	851			
Алаҕар	1110	1550	1450	850	150	200	500			
Баахсы	1220	1200	984	1030		110	920			
Арылаах	1270	1200	1146	900		280	620			
Сылан	1780	2500	1700	1650		600	1050			
Соловьев	2046	1900	1820	1770		800	970		10	14
Чурапчы	3240	3500	3734	2395		162	2231	10	132	127,6
Мэлдьэхси	220	200	270	150		40	110			
Түөйэ	510	150	550	350		216	134			
Барыта	29937	32000	36879	25809	710	6137	18962	86	492	489,6

Улууустааҕы тыа хаһаайыстыбатын управлениета.

Литературнай страница

Бэйэтин суруйууларын "Саҥа олох" хаһыакка өр сыллартан бэчээттэтэр, Сылаҥтан педагогическай наука кандидата, РФ утуелээх учуутала, РФ үөрэҕириитин уонна айылҕа харыстабылын туйгуннара, новатор учуутал, улуус Бочуоттаах гражданина Егор Дмитриевич МАКАРОВ — Үөкүйэ Россия Журналистарын союһун чилиэнинэн ылылынна.

"Саҥа олох" редакционнай-издательскай холбоһук ГУ уонна Россия Журналистарын союһун улуустааҕы тэрилтэтин ааттарыттан Егор Дмитриевичи итиитик эҕэрдэлээн туран, "Сүрэхпиттэн сүүрээннэр" диэн саҥа тахсар кинигэтигэр киирбит хоһооннорuttan билиһиннэрэбит.

Егор МАКАРОВ.

ИЙЭККЭМ БАРАХСАН

Тарут Тэлэйтэн төрүттээх
Сүөдэр уус кыысчаана
Өлөөнө диэн ааттааҕа,
Сайаҕас, сайдам дууһалааҕа.

Кэмүлүөк тула мустан
Хомуска оонньуурун истэрбит,
Кини — биһиги ийэбит
Кыһыл кэмүс сүрэхтээҕэ.

Ас астаан кэлэри күүтэрэ,
Чэнчиһинэн аатырара,
Ахсыыбыт таҥаһын ылсаран
Түүннэри иистэнэр буолара.

Ийэбин батыһан
Былахтыыр буоларым,
Кинини сайыһан
Уу баһа барсарым.
Амарах тапталыгар
Биһигини суулуура,
Сайаҕас, сиэдэрэй санаатын
Бар дьонугар аныыра.

Дьиэ кэргэн айалаах буоламмыт
Ийэбит барахсан үөрэрэ,
"Этэҥҥэ олоруҥ", — диэн тиһэҕин
Алгыһын анаабыта.

СОҔОТОХ СЭРГЭ

Тула хаар. Тоҥуу хаар туртайар.
Тумаҥҥа мунан сүөр кыланар.
Өтөххө тулаайах биир сэргэ
Өрүүтүн чуҥкуйа куруйар.

Маннааҕы Макаарап аймаҕы
Маанылыыр иэйэхсит ыыдьыта —
Мин ийэм уу дьоруо атыттан
Бу сэргэ таһыгар түспүтэ.

Олоҕор дьон-сэргэ айхалын
Ол онно долгуйа истибит,
Аал уоту аһатан алгыһын
Анаабыт кырдьаҕас эһэбит.

Ол быдан дьыл сүдү үөрүүтэ
Олохпор күн бүгүн алҕанар,
Ийэккэм миҥэрин сэргэтэ
Иҥэрэн турар мин санаабар.

Өтөххө тулаайах ол сэргэ
Өрүүтүн чуҥкуйа куруйар.
Тула хаар, тоҥуу хаар туртайар,
Тумаҥҥа мунан сүөр кыланар.

ЭДЬИИЙИМ НИДА

Тулаайах хаалбыппыт биһиги,
Муҥ, эрэй диэн түгүн билбиппит.
Эдьиийбит итии эт сүрэҕин
Эймэтэн даҕаны биэрбиппит.

Үөрэхин быраҕан, куораттан
Түҥкэтэх бу тыаҕа тахсаҥҥын,
Федялаах Дьөгүөрү уоскутан
Фермаҕа үлэлээн барбытыҥ.

Алааска улахан дьонноруун
Аҕаны куһуйа дайарҕын,
Туманнаах саҕаҕы одуулуу
Турарҕын көрөргө дылыбын.

Ириннньах бэйэбит дьэ астык
Ийэлии итиигин билбиппит,
Сандаара тупсутэ халлааммыт,
Сайдыы киэҥ
аартыгар киирбиппит.

Икки уол эдьиийэ, биэс оҕо
Ийэтэ, билигин эн суоххун.
Көрдөрҥүөн уончча ыал күөх торҕо
Эйигин көйүтэр буруоҕун!
Олоҕуҥ олууну кыайбытын
Туоһулуур ол уһаар буруолар
Миэхэҕэ тулаайах дууһабын
Бигээбит миҥэргэр дылылар.

БУ ЫЛЛЫК

Алаастан алааска
Атастыы аалласпыт
Өбүгэ эйэтин
Өйдөтөр бу ыллык.

Ыһахтар ыанньыйан
Ыадаҕа хаамсыбыт
Ыырдаара, үүт быйаҥ
Төрүтэ — бу ыллык.

Тэллэйдии, дьадьэнии
Тиэтэйэ сырсыбыт,
Дэлэччи балахтиир
Дьиктилээх бу ыллык.

Айылҕа абыгар
Аймана тардыспыт
Таҕылын тарҕатан
Таалара — бу ыллык.

Ураангхай аймаҕын
Уһатан тарҕаппыт
Үөллээх кыыс тапталын
Үйэтэ — бу ыллык.

ОСКУОЛАБАР

Утуйан биэрбэтим дьэ эмиэ
Туус маҥан палатам иһигэр,
Тохтообут үлэбин саныыбын,
Оскуолам олоҕун ахтабын.

Түгэҕэ кэстүбэт ол үлэ
Олоҕум аргыһа буолбута,
Оскуолам тыыныытын тэбиитэ
Тыынарбын кыһатан хаайдаҕа.

Оннук да "бэлэҕи" ылларбын,
Ол сири куҥдүгүк саныыбын,
Ол иһин ыарыылыын оксуһан
Санаабын муҥутуур күүрдэбин.

ДИРИҤНЭЭҔИ ДОҔОТТОРУМ

Сылаҥмын хараастан хаалларан
Атын сир буоруҥ бүрбүтүм,
Сылаас тылынан ахтан
Аатыым Дириҥ детдомун.

Эйиэхэ үөрэнэн, иитиллэн
Үлэһит үтүөтэ дэттэрдим,
Элбэхэ даҕаны такайан
Үгүстэ махтана аҕыныым.

Дэгиттэр идэлээх ыччаты
Үөрэтэн, үүннэрэн иитиҥ,
Ученай, артист, суруйааччы,
Бастыҥ маяк дьоннору.

Билиҥ муоратын хараабыла —
Сырдык үөттээх оскуола,
Оттон кини капитана,
Салайааччыта — директора.

Үтүөкэн киһибит Мэхээлэ
Биһиэхэ аҕабыт кэриэтэ,
Бигэтик турара лоһугар:
Барыта — оскуола туһугар.

"А" - тан саҕалаан үөрэтэр
Ылдьаана кэпсээнин сэргииллэр,
Учуутал үрүөгүн кэмигэр
Сахсырҕа көтөрө иһиллэр.

Физикпит Россияҕа аатыран
Үгүс да ыччаты үтүйдэ,
Сэмэҥҥэ үөрэммит ыччаттар
Бастыҥтан-бастыҥ трактористар.

Кэрэҕэ угуйбута Конфеевич,
Аатырбыта тренер Уйбааммыт,
Кичэйэн да үөрэтэрэ Кэтириинэ —
Туочунай наука кыһыта.

Бүөтүрбүт — профсоюз сиэдьитэ
Бастакы туристыт дэлгитэ,
Ахсааны туйгунук суоттатар
Көстөкүүн көрү да кэбүлүүр.

Дириҥнээҕи доҕотторум,
Үтүө-мааны дьонноруом,
Уһуннук, айдаһан олоруҥ,
Сири дьолунан толоруҥ!

СЫЛАҤНАР, ТҮМСҮӨҔҮҤ!

Сылаҥнар, эһиги ахтыһаҥ
Кырыктаах-кырымыстаах сыллары.
Сутарбыт дьоммутун ааттатар
Кэриэстиир бэлиэлэр турдулар.

Бэһүөлэк иһигэр аллея,
Бульвардар чэлгиһэн эриллэр,
Уһун Күөл өссө да тупсуоҕа,
Чээл күөххэ суулана барҕарыа.

Сылаҥнар, ыһыахтыыр сирбитин
Сынньалаҥ парката оҥоруҥ,
Ол онно оһуокай биһиитин
Оһуордаан-ойуулаан түһэриҥ.

Уот сулус Баһаарын кэс тыла
Ыччаты угуйа туруохтун,
Үтүөкэн киһибит ырата
Сылаҥҥа хайаан да туолуохтун.

Түмсүөҕүҥ, сылаҥнар, түмсүөҕүҥ,
Биир ныыгыл санаанан күүрүөҕүҥ!

МАРА-САРА МЭТИРИЭТТЭР

Тос курдук тойон

Тордуоҕас тойоммут
Тоһугураан киирдэ,
Олоппоско олороот,
Ордоотуу түстэ —
Дьыбардаммыт куолаһынан
Дьаһалымсыйан барда.

Сымала курдук сыстаҥнас

Көрсө түһээт,
Кууспахтаан барар,
Илин-кэлин туспахтиир,
Илэ-сала кэппэктүүр,
Сымала курдук сыстаҥнаан,
Арахсыбакка ааһыҥнаан
Сыалын-соругун ситиһэр,
Оччоҕо эрэ кини сүтэр.

Бэйэни билиниии

Аһаан иһэр атаһыттан
Антах хайыһар:
Бэйэтин киэбирэ туттунар —
Кини эрэ сир күүһэ,
Күннээх эбээт сүүһэ.

Өссө биир ньылаҥса

Хайа да музыка оонньоотун
Хасхаҥнаабытынан барар,
Хас киһи айаҕа
Хайдах хамсыырын маныһар.

Күнүүһүт

"Таптыырга буруй суох".
Таҥаһэтин хаарыгар
Туора атах үктэммэт,
Атҕаска даҕаны атын киһи
Ааны аспат. Абытай!
Алдьархай буолуо, айдаан туруо.

Кыыбаҕа

Эрээх дьахтар диэбэккэ
Элэ-сала кэппэхтүүр,
"Эрийсэргэ" суудайан
Эгин араас буолбахтыыр,
Кэссуулэһэр кыыбаҕата
Кулук курдук батыһар.

Иҥсэ-обот

Сэркуой сыттыттан
Сырдаана сүүрэр,
Сыалаах эти көрөөбүнэ
Салбанан ылар.

* * *

Бу мэнник мэтириэттэр
Билигин да олоххо
Бааллар, тыыннаахтар.

ОЛОҔУ ТАПТААҺЫНТАН
(Рецензия)

Чурапчы айар талааннарыттан уустубат. Онуоха кэнники сылларга хоһооннньуттар хойуннулар.

Хоһооҥу оҕо да, оҕонньор-эмээхсин да суруйар. Хоһоон — сүрэх, дууһа мэйиитэ, олоҕу таптааһын көстүүтэ. Ол да иһин, үгүс кырдьаҕастар тойуктуулар, алгыстыыллар.

Чакырга 73 сааһыгар Николай Хадаарыскай — Луковцев Николай Романович соторутааҕыта "Сүрэх баҕатынан" диэн хоһоонноруун кинигэтин таһаартарбыта. Кини билигин даҕаны сөбүрэсбэккэ суруйар-айар, бэчээттэтэр.

Николай Романович кыра үөрэхтээх, сут-кураан сыл хоту көһөрүллүүгэ барсан, тулаайах хаалан, салгыы оскуола аанын аспатаҕа. Итиги туһунан кинигэ киирии тылыттан аҕабыт:

"Хоһоон, ырыа айыаҕы,
Хонноктооҕтук ылсыаҕы
....
Кыахпыт, үөрэхпит суоҕа,
Өйбүт, дьоҕурбут тутаҕа
Өнүтээхтээбэт буоллаҕа",
— диэбит (4 стр.).

Дьоҕурга — хоһоон айарга, тойуктуурга үөрэх буолбакка, ийэ ый, дойдуну, олоҕу таптааһын быһаарар. Ааспыт үйэҕэ күн тахсарынан-киирэринэн, сулуһунан сирдэтэр кырдьаҕастар олоҥхолоон, тойуктаан, хас эмэ киэһэни быһа, кааһахтаан хоһуйурдуу, этэн-тыынан, ыллаан-туойан ааһаллара эбээт! Итиги барыта ийэ айтон, дьоҕурдан-талаантан.

Уонуттан эрэ тахсыбыт Ньукулай уол, Эдьигээн уһугар — Булуҥ ылсыытыгар көһөрүллүүгэ тиийэн, дойдутун ахтан олорон оччотооҕу аас-аччык кэмтэн хараастыбытын суруйбута:

"Хаһыҥ, тымныы хаарыйан
Хагдаҥ оттуу хатабыт,
Хаҕыс-хобдох олохтон
Хараастаммыт
ытыыбыт" (11).

Таптала хоһуйбатах, суруйбатах суруйааччы суоҕа чахчы. Автор 43 сыл биирга эйэлээхтик олорбут кэргэнигэр Ольга Дмитриевнаҕа хас да иһирэх хоһоонун анаабыт.

"Олоҕум эрэллээх аргыһа,
Сүрэҕим истиҥ таптала,
Сылаас дьиэм амарах
аанньала", — диэн

"Доҕорум кэриэһигэр" (15) диэн хоһоонугар иэйэн-куойан ахтар.

"Таптаа да тайахтааххa, сөбүлээ да сүгэһэрдээххэ" хол-бос диэн биһиэхэ бэргэн этии баар. Поэт ону санатар (таптал да араастаах) хоһоонноох:

"Кэрэ Аанчык эргэ баран,
Чуумпу бөһүөлэги аймаата.
Кырдьаҕас Кууһумаҕа
кууһтаран
Уолаттары соһуталаата" (41).

Манна "соһуталаата" диэн тыл күүстээх, тарбааһыннаах. Бииринэн, уолаттары соһутар, долгутар (онно таптыы көрө сылдьыбыт уол түбэстэҕэ), иккиһинэн, олоххо тиэтэйбэт, таптала көһүүн уолаттары хааллардаҕа, хаарга хаамтардаҕа...

Ардыгар кыыска холуон, хотур сыһыаны көр-күлүү тылынан таарыйар:

"Бобо харбаан тутаарыбын
Боһоллон, оксуллан
хаалтым,
Ураһаары убахтаһа
сылдьан
Уоспун быһа ыстаттым...

Таалын табан таптыахтааҕар
Таһыддьаны урут буллум,
Кутун-сүрүн -
долгутуохтааҕар
Куотааччы бэйэм
буолллум" (40).

Итиги уоллуу, сир симэҕэр, ааннаалга тэҥнээр, үҥэрсүктэр кыыспытыгар маһы-тимири тутар курдук сырыттахпытына, хайа кыыс сөбүлүөй-чугаһыай?! Эдэрдэр итиги эттүн көрүннэххитинэ сатанар.

* * *

Олох өрүс сүүрүгүнүү устар, ааһар. Саҥа кэм саҥа көлүөнэтин олоҕо-дьаһаҕа ону кытта тэҥҥэ уларыйар. Ол олохпут сорох кутук көстүүлэрин айымньыларыттан эмиэ көрөбүт:

"Ырыынак ыгарын
билиммэтэх
Эргинэн кыаҕырбыт
ыаллары,
Дьаданы диэн
түгүн билбэтэх
Астаах-таҥастаах
бэрэхсэттары —
Эһигини
саталлгытын сөҕөбүн
Уларыта тутуутан
туһаммыттары,
Кырдьыга, кэлэйэ көрөбүн
Босхону хомуйан
байбыттары" (32).

Олохпут өссө хайдах, хайа диэки устарый?

"Кууһунан сүгүүлэр харчы,
Мөссүөнэнэн
таһыллар арыгы" (47).

Итиги үлүгэрдээх үллэр үп, аллар арыгы тууҥха тиэргэтэҕэ барар! Айылҕабыт кытта ваннаах-ыллыктаах. Ол үксэ көстүбэт-биллибэт. Туох барыта ааннаах. Аан сөбүлээн аһыллыах-сабыллыах тустаах. Ону биһиги бары ааммытын киэҥник, хаачаҕа суох аспыппыт түмүгэр улаҕалаах, оҕуруктаах омуктар эгэлгэ албын-көлдьүн аһы-таҥаһы, араас арыгыны аҕалан сиэппитин тэбииллэр, сыттыгынан харчыны дойдуларыгар сотору-сотору таһаллар. Ааммыт хаһан сабыллара биллибэт. Аһаҕас ааммыт абырала туохханый (ону өйдүүр кэммит буолбата дуо)?! Хоһооннньуттан:

"Аныгы акдыһыт
бараксаттар
Аалыыр автомат
саалаахтар,
Аһым муоһунан оттээхтэр.
Аһыы водка
утахтаахтар" (47).

Ол кэннэ:

"Кыыса маҥан кырыа
хаарбын
Тоҕо кэһэн, иидьи тэпсэн,
Пиибэһэн иихтээбиттэрин,
Арыгынан хотуолаабыттарын
Көрөн баран хомойдум.
....
Ыччаттарбыт мэнник наһаа
Арыгыһыт буоллулар
дуо, ама?" (49).

Эбэтэр:

"Хара куоска киис буолан,
Хараҥаан мунчаакка
атыыламмыт" (48).

Барыта баар чахчылар. Айылҕаны, олорор бөһүөлэги харыстаабат буолуу диэлийдэ. Кураанахтаммыт "Роса", пиибэ, арыгы бытыылкаларын, салапаан саппыйалары бэйдиэ быраҕыыны уулуссаҕа, суолга, сөтүөлүүр сиргэ эйбэхтик көрөҕүн. Уруг оту-маһы мээнэ тосту тутары, суолга сиилиири аньыыргыыр, сэттээх-сэлээнниэх диэн өйдөөн, олус түтүһэр этиллэрэ. Ол өбүгэ сиэрэ-туома умнуллубатар ныйи.

Олохпут уларыйыытын атын көстүүтэ — илии үлэтэ, өйүнэн толкуйдааһын аччаата. Ол түмүгэр аныгы киһи, спортсменнартан уратылара, эт-хаан өттүнэн мөлтүүр, техническэй сайдыынан ийэ өйүнэн суоттааһын-ааҕыы сарбыллар. Баҕар, ол да иһин буолуо:

"Үлэ эрэ сүрэҕин иһигтэр,
Үлэһиин айан туйон
Үлүгүнэйэн бараачччы.

Кыраасканаах кыһыл
уостара,
Кэпсэтэ, быһаарса
да барбакка,
Кыыһыран
турдэстээччи" (45).

Билигин оскуола да кыргыттара ыарҕа иилинэр, биһилэх кэтэр, хаастарын-уостарын кыраасканан түбэлтэлээрэ баар. Эдэр кыыс, оҕо — бу сибэккэ, бэйэтэ туох да тупсарыныыта суох кэрэчээнэ куо! Ону "тупсарынар" туохха нааданый?! Оттон саастаах, кырдьаҕас дьахтар көрүнэрэ-оҕосторо сөптөөх-сиэрдээх.

Кыра оҕолортон бастыы ханнык баҕарар ырыаҕа ааһа хамсаныыны (киинэни, эдэр ырыаһыттары көрөн), толорууу ис хоһоонугар сөп түбэспэти таһаараллар. Музыка, ырыа учууталлара, төрөппүттэр бу өттүнэн тоҕо иитэр-өйдөтөр үлэни ыыппаттарый? Автор сөбүлээбэтэх:

"Ходьоҥолоон, хоҕуллан,
Холо-буута босхо баран,
Эстрада "ырыаһыта"
буолуон буолбут",

— диэн күлэ быһаастаатаҕа (48).

Итини сэргэ (арыгылааһыны, сиэри-туому кэһиини, өйдөөбөккө үлүбүөй үтүктүүнү таһынан) ордук омук быһыытынан көскилбитин салгыыр, аалпытын ааттатар тыыбытыгар хайдааһыгын ылан көрүөҕүҥ:

(Бүтүүтүн 4 стр. көр.)

ОЛОҔУ ТАПТААҺЫНТАН

(Рецензия)

(Иннин 3 стр. көр.)

"Тылбытын сыһыардыбакка сайыннарыаҕың
Кэлэн иһэр үйэни көрөө,
Киэҥ туелбаҕа таһааран
кэпсэтиэҕиҥ
Омуктардыын өйдөһө,
өйөһө.
Ол буолуо этэ буоллаҕа
Оҕолорбут олохторун
сайдар оҥкула", —
диэн сорук туруорар (24).

Автор олохпут сорох омсолорун ыйан туран тумуктуур:

"Инна-кэннэ биллибэт,
Итэ-саҕата көстүбэт
Ыраынахтаах реформа
Бадараанныах суолугар
Буксуйан ылар былыылаах
Олохпут хаамар
кэлүөһэтэ" (49).

Ити "олохпут кэлүөһэтин" сурун кэнэ суолунан сэпкэ "эргитэр" бүгүҥҥү салайааччыларбыт далааһыннаах үлэлэрэ хайдаҕый?

"Аныгы оҕо баһылыктарбыт
"Дьон туһугар кыһаллан",
Мунньахтаатахтара
элбэҕин,
Тыл эталлара минньигэһин!
Итини этэн эрдэхтэрэ:
"Тыл үгүөҕэ суох",—
диэн (49).

Ол да буоллар, бүгүҥҥү баһылыктар кыайбатахтарына, сарсыҥҥылар олоҕу оннун булларыахтара, история көлүөһэтин сөпкө хаамтарыахтара. Итинник этэн туран, Николай Хадаарыскайга айар үлэтигэр ситиһиилэри баҕарабыт. Кинигэттэн ааҕааччы билиэ-көрүө, туһаныа диэн эрэнэбит.

**Прокопий АНДРОСОВ
— Дьэҥку Сээн, ааҕааччы.**
Таатта.

Ы Р Ы А

(Дьүһүйүү)

Ырыа... киһи үйэн дууһатыгар айаҕас тылларынан кутуллара кэрэтиэн, барыта ис иһиттэн ыраалыан! Хас биирдии ырыаһыт туспа айгалээх, уратылаах, уһсугутар куолактаах. Ол эрээри, киниләри биир тэҥ өрүт арыаллыыр. Ырыа суду хомоҕойугар уһуйуллан, киһи кэрэ уостубат оҥоһуутун эттэригэр-сииннэригэр иҥэрэн, ыралара ылбаҕай, ис санаалара сайаҕас буоллаҕа.

Чахчы даҕаны, сырдыгы-ырааһы, бүппэт ыйааҕтаах кэрэни түстүүр эриэххэс байалаах мелодияны иһиттэххэ, киһи сүргэтэ көтөҕүллэр, өйгэ-санааҕа умуллубат чаҕылхай сырдык уот тыган сылдьаайар.

Ол курдук, ырыа суду дорҕооно туох эрэ дьиктини, таайыллыбат таабырыны ырыҥалыыр. Киһи киһиэхэ түмүллүбүт, манньыйбыт кэйиилэри аһаҕастык арыйан, ырыа уйулҕатынан тиийэллэр. Ол иһин биһиги, бар дьон, ырыаны таптыыбыт, киниэхэ үгүскэ ииттилэбит, үөрэнэбит, тиһиллэр нарын тылларыгар өмтөмөбит.

Музыкаҕа уһуйуллубут киһиэхэ уйгу-быйаҥ аналлаах төрөөбүт дойдуга аламаҕай сыһыан, иһирэх иэйиилэр уһукталлар. Сорох мунчаарар түгэннэргэ ырыа уоскутар ыйааҕтанар, орто дойду оргдолуйбат олохтоох бүппэт кэрэтин, өссө да кэлэр кэскил үгүһүн өйдөтөн туоһулуур. Ол даҕаны иһин саха дьоно былыргы дьыл мындаатыттан, урукку үйэ уорҕатыттан быһа ыпсарыылаах, кылыһахтаах куолаастаах ыллам ырыаһыты бэркэ да сөбүлүү истэн, ытыктаан кэллэхтэрэ.

Саха киһитэ урут уруккуттан ыллаҥы хаппаан ымыытын курдук ыллаан-туойан кэлбит ураты омук. Ити курдук биһиги төрүт ырыабыт сураҕи уулларар, айу сынньатар, сахалыы сайаҕас санааны уһугуннарар суду аналлаах эбит.

**Ира КОРКИНА,
ЧРОСИО XI кылааһын үөрэнээччитэ.**

Күн ахсын
ЧУРАПЧЫ – АЛЛАРАА
БЭСТЭЭХ – ДЬОКУУСКАЙ
Сарсыарда 5 ч. барар
Тел. 41-428

ҮЛЭҔЭ ЫҤЫРАБЫТ

"Айыллаан" культура дьиэтигэр 35-гэр диэри саастаах, армияҕа сулууспалаабыт охранниктары, электрик допусктаах светооператоры уонна тех-үлэһиттэри. Билсэр телефон 41-482. Үлэ чааһын кэмигэр.

КЭРИЭСТЭБИЛ

ЭРЭЛЛЭЭХ ТАБААРЫС, ҮТҮӨ ҮЛЭҺИТ

Биирги үөскээн улааппыт, эн-мин дэспит табаарыспыт, биирги үлэлиир коллегабыт Петр Михайлович Смирников бу күн сириттэн суох буолбута номнуо 40 хонугун туола оҕуста. Күндү киһибит эдэр сааһыгар суорума сүлламмыта биһигини улаханнык долгутта, уйадытта... Аны киһи ыраас мөссүөнүн, истиҥ мичээрин көрүөхпүт, сэмэй саҥатын истиэхпит суоҕа диэтэххэ санаабыт ыараан...

Петр 1974 сыллааха алтынньы 17 күнүгэр Чурапчы сэлиэнньэтигэр төрөөбүтэ. Аҕата Михаил Михайлович Смирников өр сылларга тутууга үлэлээбитэ, Чурапчы улууһугар киһи туппут дьон олорор дьиэлэрэ, араас объектара элбэхтэр. Ийэтэ Татьяна Петровна Смирникова Чурапчы типографиятыгар бэчээттээччинэн үлэлээн пенсияҕа тахсыбыта, улуус кырдьаҕас полиграфистарыттан биирдэстэрэ. Смирниковтар үһүс оҕолоругар эһэтин аатын биэрбиттэрэ.

Петя кыра сааһыгар "Кэскил" детсадка сылдьыбыта. Иитээччилэрэ кэпсииллэринэн бычыкаайык үгүөхтээх барт көрсүө, сэмэй уолчаан этэ. 1981 сыллааха Чурапчы орто оскуолатыгар үөрэнэ киирбитэ. Бу оскуоланы 1991 сыллааха онус "б" кылааска үөрэнэн 21 буолан (7 уол, 14 кыыс) бүтэрбиттэрэ. Бүөккэ биирги үөрэнэр оҕолоругар алтарыыттааҕа, үчүгэй табаарыс, доҕор быһыытынан сыаналанара. Оскуолаҕа үөрэнэр сылларыгар спордунан, ордук мээчигинэн, остуол тенниһинэн утумнаахтык дьарыктаммыта. Оскуолатын чиэһин элбэхтик көмүскээбитэ, улуус сборнай хамаандатыгар кытта оонньуу сылдьыбыта. Кылааһын, оскуолатын общественнай олоҕор көхтөөхтүк кыттара. Истиэнэ хаһыатын, молнияларын оҥорууга редколлегиятыгар солбуллубат чилиэн этэ, стендэлэри оҥорсоро. Оҕо эрдэҕиттэн сымса, сылбырҕа буолан үҥкүүлүүрүн сөбүлүүрэ. "Дьэрэҥкэй" үҥкүү ансамблыгар биир бастыҥ үҥкүүһүтүнэн биллибитэ.

Оскуоланы бүтэрэн да баран биирги үөрэммит оҕолоругуун сибээһин быспатаҕа, мэлдьи билсэ, араас түмсүүлэри тэрийэ сылдьыбыта. Оскуоланы бүтэрбиттэрэ 5, 10 сыллаах үбүлүөйдэрин тэрийээччинэн, көҕүлээччинэн буолбута. Табаарыстара киниэхэ тула түмсэллэрэ. Ыарахаттарга түбэспиттэргэ көмөлөһө, ону туоратыһа сатыыра. Тыла-өһө ыллыктаах, ылыннарыылаах буолара. Сымнаҕас майгылааҕа, тымтаккыһыра сылдьыбат үгэстээҕэ.

Кыра эрдэҕиттэн ийэтин кытары типографияҕа сылдьан араас афишалары, хаһыаты, кинигэлэри бэчээттээһини сурдааҕын интэриэһиргии, сонургуу көрөрө. Оскуоланы бүтэрдэҕин сыл типографияҕа рабочайынан киирэн бу тэрилтэ үүстүк үлэтигэр сыстан барбыта. 1993 с. кэскиллээх тенниcчити Чурапчытааҕы республиканскай орто спортивнай интернат-оскуолаҕа теннис салаатыгар тренеринэн ылбыттара. Манна республикаҕа биллэр тенниcчиттэр, тренердэр Никита Попов, Светлана Башарина салааларынан үлэлээбитэ, элбэх эдэр спортсмены иитэн таһаарарга бэйэтин кылаатын киллэрсибитэ. 1996 с. Чурапчытааҕы педучилищеҕа үөрэнэ киирбитэ.

1997 с. эрдэ үлэлии сылдьыбыт коллективыгар — типографияҕа төннүбүтэ. "Эрдэттэн баһылыан баҕарар, ити кэмҥэ типография саамай үүстүк техникатыгар, линотип массыынаҕа, наборщигынан киирбитэ. Бу сибиниэни үүлларан строка кутар массыынаҕа үлэһиттэн улахан тулуурү, грамотнай буолууну ирдиир. Хаһыаты оҥорууга элбэх киһи кыттарыгар биир киһи үлэтэ бытаардаҕына бары хаайтараллар. Биир даҕаны сыыһа хаалбат гына хос-хос көннөрүллэр, сааһыланар. Маныаха линотипист төһө грамотнайдык, түргэнник таларыттан бүтүн коллектив үлэтин тэтимэ, хаачыстыбата улаханнык тутулуктанар. Петр, төһө даҕаны бу идэҕэ үксүн бэйэтэ үөрэннэр, чахчы дьулуурдааҕын, сахалыы үчүгэй суруксут буоларын дакастаан бастыҥнар кэккэлэригэр тахсыбыта.

Кэлин редакция, типография коллективтара холбоһон "Саҥа олох" редакционнай-издательскай холбоһук буолбуттара, саҥа технологияны баһылаан офсетнай бэчээккэ киирбиттэрэ. Компьютернай верстканы баһылааһыныгар Петр Михайлович улууска бастакыларттан биирдэстэринэн буолбута. Саҥаны, бастыҥы сонээрээччи үгэһин бу да сырыыга чиэстээхтик толорбута, кылгас кэм иһигэр курска үөрэнээт тута үлэлээбитинэн барбыта. Хаһыат ис хоһооно, тас көстүүтэ тупсаҕай буолуутугар үлэлэһэн маастарыстыбата күннэтэ тупсан испитэ.

Биһиги Бүөккэбит мэлдьи тупсаҕайдык таҥна-симэнэ сылдьарын сөбүлүүрэ, сурдээх аккуратнай этэ. Биирги үлэлиир коллегаларыгар табаарыстыы, эриэ-дэхси сыһыаннааҕа — эдэр, кырдьаҕас диэн араарбат буолара. Тэрилтэ профсоюзнай комитетын чилиэнинэн үтүө суобастаахтык үлэлээн коллективка ыытыллар араас дьаһаллары тэрийсэрэ. Үлэтигэр ситиһиилэрэ элбэх ахсааннаах тэрилтэтин, оройуон, улуус, республика наҕараадаларынан бэлиэтэммитэ. Ийэтинээн Татьяна Петровналыын 2002 сыллааха республикаҕа ыытыллыбыт бэчээт күнүн бырааһынньыгар "Полиграфистар династиялара" диэн аатынан наҕараадаламмыттара. Киһи быһыытынан сурдээх скромнай, хаһан даҕаны бэйэтин туһунан кэпсээнэ сылдьыбатаҕа.

Төрөппүттэригэр, биирги төрөөбүттэригэр истиҥник сыһыаннаһара. Бырааһынньыктарга дьонугар, сиэннэрин (племянниктарын) төрөөбүт күннэригэр бэлэх оҥорорун сөбүлүүрэ.

Петр Михайлович сырдык мөссүөнэ биһиги сүрэхпитигэр мэлдьи тыыннаах буолуоҕа.

Табаарыстара, биирги үлэлээбит коллегалара.

ЭҔЭРДЭЛИИБИТ!

Күндү кэргэммин, ийэбитин Мария Семеновна ЛИСТИКОВАНЫ 70 сааскын туолбут үбүлүөйгүнэн итиитик-истиҥник эҕэрдэлиибит!

Убаастыыр-ытыктыыр, күндү киһибитигэр бу үөрүүлээх күнүгэр биһиги туспутугар ахсаабат кыһамньыҥ, сайаҕас санааҥ иһин барҕа махталбытын, баһыыбабытын тиэрдэбит. Кырдьары билиммэккэ сүһүөҕүҥ үрдүгэр сылдьаргар, үгүс үөрүүлээх күннэринэн арыаллаНаргар баҕарабыт.

Кэргэниҥ, кыыһыҥ, кийииттиҥ, сиэннэриҥ.

АТЫЫЛЫЫБЫТ

Суһаллык ВАЗ-2107 «Жигули» массыынаны. 1996 с. оҥоһуллубут, сүүрэ сылдьар, үчүгэй туруктаах. Сыаната кэпсэтиинэн. Билсэр тел. 27-552.

* * *

2001 с. «Охотник», «Белая ночь» дьүһүннээх массыынаны. Билсэр тел. 41-774.

Дорүобуйа харыстабылын ветерана, Чурапчы сэлиэнньэтин олохтооҕо

НОЕВА Елена Степановна

уһун ыарахан ыарыыттан өлбүтүнэн уолугар, биирги үөрэммит табаарыспытыгар Гаврил Ильич Ноевка дириҥ кутурҕаммытын тиэрдэбит.

Чурапчы орто оскуолатын 1982 с. бүтэрбит 10 "б" кылаас коллектива.

БИЛЛЭРИИ

Тэрилтэлэргэ, чааһынай дьоҥҥо түннүк таһа быһыытыгар өҥө оҥоробун. Билсэр тел. 41-890.

Күндү ийэбит, эбэбит, тыыл, үлэ ветерана, Үрэх-Күөрэ олохтооҕо

КАПИТОНОВА Елена Сизоевна

уһун ыарахан ыарыыттан 67 сааһыгар өлбүтүн дириҥник курутуйан туран иһитиннэрэбит.

Кэргэнэ, оҕолоро, кийииттэрэ, сиэннэрэ.

Кутурҕаннарын тиэрдэллэр:

— Кэргэнэ, ийэлэрэ, эбэлэрэ Елена Сизоевна өлбүтүнэн убайбытыгар Гаврил Егоровичка, оҕолоругар, сиэннэригэр, аймахтарыгар Дьокуускайтан балта, күтүөтэ Ефремовтар.

— Кэргэнэ, ийэлэрэ, эбэлэрэ Елена Сизоевна өлбүтүнэн бырааттыгар, эбэҕаларыгар Гаврил Егорович Капитоновка, киһи оҕолоругар, сиэннэригэр убайа Егор Егорович, киһи оҕолоро, сиэннэрэ, хос сиэннэрэ.

— Ийэтэ Елена Сизоевна өлбүтүнэн биирги үөрэммит табаарыстарыгар Капитонов Александр Гаврильевичка Одьулуун орто оскуолатын 1980 с. үөрэнэн бүтэрбиттэр.

— Кэргэнэ Елена Сизоевна өлбүтүнэн таайдарыгар Гаврил Егорович Капитоновка, оҕолоругар, сиэннэригэр Чурапчыттан, Одьулуунтан, Мэҥэ-Хаҥалас улууһуттан, Дьокуускайтан Неустроевтар.

— Ийэтэ Елена Сизоевна өлбүтүнэн уолугар, биирги үөрэммит табаарыстарыгар Капитонов Вячеслав Гаврильевичка Одьулуун орто оскуолатын 1987 с. бүтэрбиттэр.

— Елена Сизоевна өлбүтүнэн кийииттигэр, бэйэлэрин үлэһиттэригэр Капитонова Ирина Степановнаҕа, киһи дьиэ кэргэнигэр "Кэскил" уһуйаан коллектива.

Редакторы солб. А. М. СЛЕПЦОВ.
ААДЫРЫСПЫТ: 678670,
Чурапчы сэл., Карл Маркс уул., 26 "а".
ТЕЛЕФОННАРБЫТ:
редактор – 41-332, отделлар – 41-265.
E-mail: sanaoloh@churap.sakha.ru

Хаһыаты тэрийээччилэр: Саха Республикатын Правительствота, улуус дьаһалтата, редакция. Хаһыат сахалыы тылынан оптуоруннукка, чэппиэргэ, субуотаҕа тахсар. Хаһыат индекса: 54907.

"Саҥа олох" редакционнай-издательскай холбоһук ГУ. Офсетнай бэчээт. Сакааһын № 101. Тираж 1772. 01.09.2003 с. бэчээккэ бэрилиннэ.

Автор суругар этиллэр санаа редакция позициятыгар мэлдьи сөп түбэһэр буолбатах. Суруккa ыйыллар чахчылар кырдьыктааххтарыгар эппиэтинэһи автор тус бэйэтэ сүгэр.